

Indholdsfortegnelse

Introduktion	6
Kapitel 1	
Susanne Idun Mørch: Pædagogiske praksisfortællinger	21
Kapitel 2	
Niels Mors: Fortællinger på arbejde	43
Kapitel 3	
Jan Jaap Rothuizen: Fortællingens betydning for pædagogik	66
Kapitel 4	
Jan Brødslev Olsen: Praksisfortællingens læringsrum. Problemløsning og essenslæring	87
Kapitel 5	
Louise Birkeland: Fortællinger som fænger og fanger. Praksisfortællinger og personaleudvikling i børnehaven	110
Kapitel 6	
Trine Mors Larsen: Det kvalitative interview som metode til indsamling af praksisfortællinger	128
Kapitel 7	
Jan Jaap Rothuizen: Praksisfortællinger og pejlemærker	148
Kapitel 8	
Dorthe Christiane Iversen: Praksisfortællinger i arbejdet med vold og trusler om vold ...	177
Kapitel 9	
Jørgen Gleerup: Vidensformer og fortælling i profession og organisation	196

Introduktion

Denne antologi undersøger og diskuterer praksisfortællingens perspektiver og muligheder i pædagogisk, socialt og sundhedsfagligt arbejde¹.

Praksisfortællinger er fortællinger om centrale og udvalgte episoder eller virkelighedsudsnit fra det pædagogiske arbejdes hverdagslivspraksis, oplevet og fortalt af de mennesker, der arbejder i denne praksis med henblik på at forstå, udvikle, formidle eller dokumentere denne praksis.

Antologien belyser praksisfortællinger som teoretisk begreb og deres anvendelse i praksis, således at det bliver tydeligt, at praksisfortællingen kan spille en væsentlig rolle i udviklingen af pædagogisk arbejde såvel på et samfundsmæssigt, organisatorisk som et individuelt (personligt) plan.

Antologien illustrerer, at praksisfortællingen som metode matcher aktuelle samfundsmæssige krav til pædagogisk arbejde, og at den er i overensstemmelse med centrale pædagogiske værdier og arbejdsbetingelser. Den viser, hvordan man ved hjælp af praksisfortællingen kan skabe rum for personlig og faglig refleksion, læring og udvikling for den enkelte og for organisationen. Dels ved at skabe rum for sprogliggørelse, bearbejdelse og refleksion over oplevelser i praksis. Dels ved at skabe nye læringsrum, der fører til overskridelse af den gængse praksis, altså ny viden, nye begreber og nye metoder. Derved vises, at praksisfortællinger kan bidrage til at beskrive, måle og dokumentere pædagogisk praksis med målestokke, der tager højde for den kompleksitet, der kendetegner arbejdet. Dermed kan praksisfortællingen også tjene professionens udvikling.

Antologiens forfattere skriver ud fra hver deres ståsted, deres personlige tilgang til praksisfortællinger og deres forskellige erfaringer med at anvende disse i praksissammenhænge indenfor fag og professioner, der arbejder med mennesker. Forfatterne er valgt netop med henblik på at illustrere den bredde og de forskellige aspekter, der findes omkring praksisfortællingen, og for at synliggøre og skabe dialog omkring relevansen af at anvende praksisfortællinger i uddannelsen af medarbejdere i professioner, der arbejder med mennesker og som redskab i det daglige praktiske arbejde med henblik på at kunne doku-

¹ I det følgende omtales dette arbejde som pædagogisk arbejde.

mentere, synliggøre og udvikle dette. Antologien har dermed relevans både for studerende, undervisere og praktikere indenfor dette felt, for forskere i praksis samt for personer, der tilrettelægger udviklings- og uddannelsesprocesser indenfor fagområdet. Antologien er ligeledes et vigtigt redskab for undervisere, studerende og praktikvejledere i praksisforankringsforløb i forbindelse med praktikkerne samt som metodebog i forbindelse med bachelorprojekter, pædagogisk udviklingsarbejde m.v.

Antologiens tilstræbte bredde betyder, at forfatterne ikke nødvendigvis overalt er enige i hinandens synspunkter. Antologien søger i stedet at være tro mod den kompleksitet i det pædagogiske hverdagsliv, som også praksisfortællingen bestræber sig på at skildre, og at fremme den dialog og refleksion, som praksisfortællingen også gerne skulle befordre.

I det følgende gives en oversigt over antologiens opbygning, de enkelte kapitler, deres indbyrdes forhold og deres bidrag i forhold til at indkredse, hvad praksisfortællinger er, og hvordan de kan bruges i et pædagogisk praksisfelt. Tillige præsenteres forfatterne. En antologi kan man imidlertid læse, som man har lyst til – lad dine interesser og behov styre udvælgelse og rækkefølge.

Susanne Idun Mørch: Pædagogiske praksisfortællinger

Susanne Idun Mørch giver i dette kapitel en generel introduktion til, hvad praksisfortællinger er, og hvordan de kan anvendes i pædagogisk praksis.

Susanne Idun Mørch er cand. psych. og lektor i psykologi og KOL ved Jydske Pædagog-Seminarium. Hun har lavet praksisforskning om hverdagsliv og brugerperspektiver samt evaluering af forskellige sociale tilbud ud fra et narrativt perspektiv både på bruger- og medarbejderside. Er især optaget af socialpædagogik, socialpsykiatri samt den enkeltes værdier og historie som udgangspunkt for pædagogisk praksis. Hun har bl.a. skrevet bogen Den Pædagogiske kultur (Systime 2002), som udover at være en grundbog i faget Kommunikation, organisation og ledelse også sætter fokus på de roller, krav og betingelser, der kendetegner moderne pædagogisk arbejde.

Praksisfortællingen er stedfortrædende erfaring, skriver Susanne Idun Mørch. Den generelle samfundsmæssige udvikling bevirker, at mennesker bevæger sig i mange forskellige sfærer og kulturer og udvikler individuelle og personlige erfaringshorisonter og kompetencer. Dette gør sig også gældende indenfor det pædagogiske område, hvor man har behov for at synliggøre sit arbejde såvel i forhold til sine arbejdsfæller som i forhold til omverden.

Praksisfortællingen er endvidere en anerkendt videnskabelig metode. Det pædagogiske arbejde er kendetegnet ved kompleksitet, bevægelighed og kontekstafhængighed. Pædagogisk arbejde koncentrerer sig om sociale samspil, der er dynamiske og komplekse. Praksisfortællingen kan anvendes til at beskrive, analysere, forstå og dokumentere sociale samspil, og den integrerer faglige og personlige perspektiver. Dette kræver, at man kender fortællingens videnskabsteoretiske placering.

Praksisfortællinger er personalets fortællinger, ikke brugernes, pointerer Susanne Idun Mørch, men de fortælles i bestræbelserne på, at nogen skal blive klogere på praksis. Praksisfortællingsbegrebet knyttes sammen med hverdagslivsbegrebet og de ressourcer, der findes i dette. Praksisfortællinger handler om hverdagslivet og giver derfor mulighed for at mødes på et kvalitativt andet grundlag end det, der har diagnoser, kategoriseringer og fejlfinding som sit udgangspunkt.

Der peges på fortællingers aktualitet i dagens samfund og praksisfortællingers særlige relevans og muligheder i det pædagogiske, sociale og sundhedsfaglige felt, der er præget af ændrede faglige roller og samarbejdsflader, hvor medarbejderen ikke længere fremstår som autoritet og ekspert, men må være parat til forhandling og dialog. Praksisfortællinger kan, hvor der fokuseres på deres store lærings- og udviklingspotentiale, anvendes som led i en ændret tilgang til brugeren, der søger at anerkende, inddrage og forstå dennes perspektiv og skabe nye handlemuligheder. Da er der tale om *pædagogiske praksisfortællinger*.

Pædagogisk arbejde rummer ikke klare og entydige svar på enkle spørgsmål. Det er fyldt med dilemmaer. Pædagogens personlige kompetencer og skøn kommer ofte i centrum. Faglige problemstillinger må behandles i et fagligt fællesskab. Det er en nødvendig buffer mod belastninger i arbejdsmiljøet. Praksisfortællinger om dilemmaer, konflikter og problemstillinger i pædagogisk arbejde kan være en vigtig del af personalets fælles problemløsning og problemhåndtering.

Gennem sproget kan en personalegruppe finde frem til fælles forståelse eller fælles virkelighed. Dette er en vigtig del af alt samarbejde, og nødvendigt for at institutionen kan fastlægge, udvikle og formidle mål og metoder. Praksisfortællinger om det, der lykkes, og det, der ikke lykkes, skaber en fælles referenceramme, afdækker værdier, giver identitet og begrunder handlinger.

Praksisfortællingen rummer en lang række psykologiske perspektiver. Fortællingen kan for både lytter og fortæller have forløsende, bearbejdende, struk-

turerende samt menings- og identitetsskabende perspektiver. Fortællingen er derfor et vigtigt forløsende element i forhold til belastende oplevelser i arbejdsmiljøet, og den kan da skabe følelsesmæssig identifikation og fællesskab. Fortælleprocessen kræver udvælgelse og fokus og skaber det nødvendige overblik, som gør, at man kan komme videre.

Praksisfortællinger rummer et væld af muligheder, pointerer Susanne Idun Mørch, det er op til os at gribe dem og videreudvikle dem i praksis.

Niels Mors: Fortællinger på arbejde

For at kunne arbejde med praksisfortællingen kræves en mere indgående viden om, hvad en fortælling er, hvad dens særlige virkemidler består i, og hvad der adskiller praksisfortællinger fra andre tilgange i det professionelle felt. Det gives der svar på i dette kapitel. Fortællingen er kommet på arbejde, konstaterer Niels Mors.

Niels Mors er cand.mag. og seminarielektor, ansat ved Jydsk Pædagog-Seminarium. Han underviser i dansk, kulturforhold og kommunikation, og varetager foredrags- og kursusvirksomhed med emneområderne børn, medier og fortælling. Han er desuden forfatter til en lang række fagbøger og artikler.

Når fortællingen flyttes fra det individuelle og kulturelle felt til metode og redskab i en arbejdsmæssig og organisatorisk sammenhæng, blotlægges et enormt behov for at finde svar på en række enkle spørgsmål, skriver Niels Mors: hvad er en fortælling egentlig, og hvordan kan fortællingens kræfter gøres virksomme i en professionel sammenhæng? Der er vel ikke bare tale om at brugere eller pædagoger fortæller gode historier? Hvordan er det muligt at stimulere relevant fortælling? Og hvordan kan man håndtere analyse og fortolkning på en måde, der muliggør, at alle fortællingerne fører til indsigt, forståelse og måske nye handlemuligheder?

Kapitlets hovedsigte er at fremlægge og diskutere, hvad det er, fortællinger på arbejde kan svare på, som forklaringer ikke kan, og hvordan der kan arbejdes professionelt med fortællinger.

Forklaringer er en begrebslig og analytisk udtryksform, den sproglige udformning er logisk og abstrakt, siger Niels Mors. De kræver en modtager, der er intellektuelt forstående, som benytter sig af fornuften, og effekten er da rationel erkendelse og refleksion. Fortællingen derimod er metaforisk og syntetisk (syntese-dannende) i sin udtryksform, dens sprog er æstetisk og kræver en mod-

tager, der er sanseligt og følelsesmæssigt oplevende. Effekten er da følelsesmæssig indsigt eller indlevelse. Hvis praksisfortællingen skal udvikles som metode, pointerer Niels Mors, så er det nødvendigt at udvikle færdigheder i at forholde sig til og udtrykke sansning og oplevelse af pædagogiske hverdags erfaringer i fortællinger. På samme måde må vi udvikle evne og tradition for i den kollegiale kontekst at opfatte fortællingen som en kilde til en anden slags indsigt ved at analysere, fortolke og konkludere på praksisfortællinger som æstetiske produkter.

Niels Mors giver derefter en introduktion til forskellige typer af fortællinger: den litterære fortælling, livsfortællinger og praksisfortællinger; deres ligheder og forskelle. – Når pædagogen som del af sit professionelle virke bruger fortællingens kvaliteter til at udvikle eller forme sin forestilling om brugeren, om sig selv som fagperson og om den pædagogiske relation, så bruger hun praksisfortælling som metode. Det sker bestandigt i praksis. Men praksisfortællingen behøver ikke at være relateret til en bestemt begivenhed, den kan også sammenfatte oplevelser og erfaringer fra flere begivenheder og derved opnå eksemplarisk karakter. Praksisfortællingen kan altså konstrueres og dens sandhedsværdi ligger i, om den giver et sandt, helhedspræget udtryk.

Endelig skitserer Niels Mors fortællingens teori: fortællingens form; fortællingen som hukommelse eller erindring samt fortællingens virkemidler, således at læseren får indblik i fortællingens særlige kommunikationsform. Fortællingen har i de senere år fået en langt større plads i forskning, udviklingsarbejde og uddannelse, konstaterer Niels Mors: det har at gøre med en tilsvarende øget interesse for at den pædagogiske praksis, således som den faktisk udøves, og øget interesse for inddrage brugerperspektivet som baggrund for pædagogisk og kulturel refleksion og handling.

Jan Jaap Rothuizen: Fortællingens betydning for pædagogik

Pædagogik handler om opdragelse. Opdragelse er forbundet med ønsket om det gode liv. Spørgsmålet om det gode er indvævet i opdragelse og pædagogik. Jan Jaap Rothuizen søger svar på, hvad det gode er, i filosofien hos Aristoteles, der også giver perspektiver på fortællingens rolle i pædagogikken.

Jan Jaap Rothuizen har en hollandsk universitetsuddannelse i (social) pædagogik og et dansk bifag i filosofi. Han har i de sidste 20 år skiftevis arbejdet med undervisning, forskning og

udvikling i forhold til pædagogisk arbejde og uddannelse af pædagoger. I de senere år har han centreret sit arbejde om et forsvar for og en præcisering af pædagogik som en humanistisk disciplin i tæt slægtskab med filosofi og i løbende dialog med pædagogisk praksis. Den praksis, han er mest optaget af, og hvor hans spidskompetence ligger, er det pædagogiske arbejde med voksne. At arbejde med praksisfortællinger rummer alt det, som han gerne vil kombinere. Er i gang med et ph.d. studie omkring den praktiske filosofis betydning for pædagogikkens kundskabsbegreb. Har udgivet bogen Pædagogisk arbejde på fremmed grund – på vej mod en ny forståelse af pædagogisk faglighed og praksis (Socialpædagogisk bibliotek, Gyldendal, 2001)

Udgangspunktet er, at både fortælling og pædagogisk handlen udtrykker viden. Jan Jaap Rothuizen modsætter sig dermed en opfattelse af forholdet mellem viden og handling, der siger, at handling er anvendt viden, og redegør for en form for praktisk viden, som formidles og tilegnes på andre måder. I den anledning kommer praksisfortællingen på banen. Der gøres rede for forholdet mellem fortælling og pædagogik og mellem praksisfortælling og professionsudøvelse, og der ses nærmere på den praktiske viden, som er en handlingsviden, vi snarere *er* end *har*. Viden bliver dermed koblet meget direkte til den, der *er* denne viden, og der anvendes begreber som moral, karakter, dyd, udmærkelse med henblik på at beskrive praktisk dygtighed.

Kapitlets første del handler om pædagogikkens stræben efter det gode liv: når vi opdrager vores børn, ønsker vi, at de får et godt liv, og vi håber, at vores opdragelse befordrer det. Det gode liv realiseres i en social sammenhæng, i en praksis, som den enkelte er deltager i. At deltage i praksis indebærer, at man indgår i samspil og handler på en sådan måde, at det giver mening, og at det er etisk forsvarligt. Derfor bliver et centralt spørgsmål for pædagogikken om ”godhed” – at handle etisk forsvarligt i situationen – kan læres. Jan Jaap Rothuizen citerer Aristoteles, der siger, at lykke er at være god til det, der særligt kendetegner en. Det gode liv er at være god til at bruge sin fornuft og en, der er god til det, er i besiddelse af dyd. Det gode kan ikke fastlægges i absolut form, og etisk forsvarlige handlinger er ikke et resultat af teknik eller metode, men en følge af moral og moralske dyder. Det gode kan kun opnås ved at realisere det; det realiseres i praksis i de handlinger og i den situation, der nu er på spil. Når man gør det, der er passende i situationen, er man på rette vej. Det gode er derfor evnen til at handle umiddelbart og moralsk rigtigt i det uforudsigelige liv, det er noget, vi hele tiden skal forholde os åbent og spørgende overfor, som også Platon udtrykker det. Og opdragelse må afspejle dette forhold.

Fortællinger bliver af særlig betydning, fordi de viser, hvad der er på spil. Fortællinger giver mening, de siger os noget, og vi forstår deres sprog. Fortællingen har en morale. Praksisfortællingen viser samspilslogikken, den kan vise os, hvordan pædagogen er nødt til at handle situationsbestemt. Derfor er pædagogik og fortælling tæt forbundne.

Jan Jaap Rothuizen rejser herefter spørgsmålet, om vi kan opdrage hinanden med fortællinger, der udtrykker vores kulturelle viden. Svaret er ja, -hvis pædagogen har skrevet fortællingen med omhu. En sådan fortælling kan med sine særlige kvaliteter bevæge lytteren, således at denne ikke længere er helt den samme.

Jan Brødslev Olsen: Praksisfortællingens læringsrum: Problemløsning og essenslæring

Praksisfortællingen er en lærings- og kundskabsform, der med den personlige og kollektive refleksionsproces som mellemlid kan knytte forbindelse mellem det pædagogiske personales oplevelser og dets handlemuligheder, skriver Jan Brødslev Olsen i sin indledning. Praksisfortællingen er dermed et godt udgangspunkt for et helhedsbaseret læringsforløb.

Jan Brødslev Olsen er lektor i socialpsykologi ved Aalborg Universitet, forsker og underviser i det moderne voksenliv med specielt henblik på udviklingsprocesser, eksistens og læreprocesser. De senere år har han udgivet bøgerne Selvets Verden (2000), Læringsrum (2001) og Midtlivseksistens (2003) på forlaget Systime samt en række artikler.

- Den pædagogiske praksis i vore institutioner har stor indflydelse ikke blot på børn, unge og voksne brugeres livskvalitet, på familiernes trivsel og i sidste ende samfundets sammenhold, men også medarbejderens egen trivsel, vitalitet og oplevelse af at gøre noget meningsfuldt i sit virke. Jan Brødslev Olsen illustrerer med udgangspunkt i et konkret eksempel, hvordan pædagogiske diskussioner kan gå i hårdknude og personalet mangle redskaber til at komme videre, lære nyt og blive klogere. Han viser med udgangspunkt i Kolbs læringsmodel, der definerer læring som en proces, hvor viden bliver skabt gennem transformation af erfaring, hvordan en fortælling om en konflikt kan blive til mange fortællinger om muligheder og begrænsninger.

Jan Brødslev Olsen pointerer, at det er vigtigt, at der er en tovholder for læringsprocessen, hvis opgave er at bringe fortællingerne ind i et refleksivt rum.

Læringscirklen knytter an til både det hårde og det bløde paradigme omkring viden, siger Jan Brødslev Olsen. Det hårde paradigme opfatter viden som noget objektivt, teknisk rationelt og siger, at formidling af videnskabelig viden må danne grundlag for indlæring. Det er viden baseret på teoretisk kundskab. Mens det bløde paradigme opfatter viden som noget subjektivt og personligt og siger, at den personlige erfaring må danne grundlag for læreprocessen. Det er viden baseret på skøn.

Arbejdet med praksisfortællingen giver forrang for det bløde paradigme og den praktiske kundskab. Derved bevares nærheden og kontakten med det problem, der behandles, men risikoen er, at deltagerne kan blive fastholdt i en læringsmåde eller -stil, de i forvejen mestrer. En konsekvent anvendelse af alle læringscirkelns fire elementer kan hindre dette.

Jan Brødslev Olsen stiller endvidere spørgsmålet, om det er muligt at anlægge et mere ressourceorienteret frem for problemorienteret fokus i arbejdet med praksisfortællingen, således at de problemfyldte oplevelser ikke trækker personalegruppen ned. Svaret er essenslæring: at sætte fokus på kvaliteter, der gør det muligt at leve som menneske såvel med sig selv som i et menneskeligt fællesskab. At rådgive, pleje, undervise, behandle eller drive pædagogisk virksomhed med andre mennesker fordrer en stadig vedligeholdelse af det elementært menneskelige. Jan Brødslev Olsen giver derefter anvisninger på, hvordan man kan arbejde med essenslæring i praksis og på, hvordan de to skitserede metoder kan supplere hinanden og finde anvendelse på forskellige tidspunkter i institutionens livsforløb.

Louise Birkeland: Fortællinger som fænger og fanger – praksisfortællinger og personaleudvikling i børnehaven

Louise Birkeland kaster i dette kapitel lys over børnehavens fortællinger. I tillæg til fortællingerne kommer personalet til orde med sine kommentarer til det at fortælle. Momenterne er hentet fra et mangeårigt pædagogisk udviklingsarbejde med praksisfortælliger.

Louise Birkeland, Høgskolen i Bergen, Norge, arbejder med grunduddannelse og efteruddannelse af forskolelærere, dvs. børnehavepædagoger. Har desuden siden midten af 80'erne systematisk studeret spørgsmål knyttet til forholdet mellem planlægning, praksis og evaluering i børnehaven. Arbejdet har lagt vægt på, at evaluering ikke ensidigt må ses i forlængelse af de voksnes planer, men må være uafhængigt og praksisbaseret for at kunne opfange børn og voksnes forskellige oplevelser. Det var på denne baggrund, at Louise Birke-

land og de pædagogiske ledere ledte efter et egnet sprogligt begreb for hverdagserfaring, et begreb som skulle have større tyngde end "eksempel", men som var enklere end "pædagogiske hverdagsbeskrivelser". De fandt det hos den danske teolog Svend Bjerg. Hverdagserfaring formes i fortællinger! For at indsætte fortællingen i en børnehavekontekst og afgrænse den fra litterære fortællinger satte de praksis foran. Praksisfortællingen har vist sig som et levedygtigt begreb indenfor børnehavområdet i Norge. I senere projekter har Louise Birkeland studeret muligheder og dilemmaer omkring praksisfortællingen aktivt anvendt i udviklingen af børnehaven.

I Norge er de professionsuddannede pædagoger i mindretal, fortæller Louise Birkeland, men det er nødvendigt at hele personalet udvikler kompetence og kvalitet. Da aktualiseres spørgsmålet om egnede arbejdsmetoder. Hvordan kan de pædagogiske ledere bidrage til udvikling blandt alle ansatte? Svaret for mange børnehaver er at anvende praksisfortællinger.

Praksisfortællinger udforsker, hvordan hvert barn og hver voksen tænker og oplever forskelligt, siger Louise Birkeland. Forskellighed er et grundlæggende træk, forskelle lever side om side. Med praksisfortællinger forstår personalet mere, hvad forskelligheden handler om, det har betydning for udviklingen af børnehaven. Personalet siger selv, at brugen af fortællinger ikke bare beriger refleksionen efterfølgende, men skaber et større handlerum i her-og-nu-situationer. Perspektivmangfoldigheden gør handlingstvungen mindre.

Praksisfortællingerne inddeles i forskellige kategorier eller prototyper. Barneperspektivet kommer indirekte til syne i praksisfortællinger, men forskelligt alt afhængigt af, hvem der fortæller og hvilken slags fortælling, der fortælles.

Solskinshistorier lyser af hengivenhed overfor barnet og af glæde over barnets bidrag.

Succesfortællinger har fokus på den voksnes bestræbelser på at nå visse mål. Forholdet til barnet er præget af stærk målrettet påvirkning. Den voksnes intention er udførligt beskrevet, og der er lagt vægt på, hvordan hun går frem for at løse udfordringen.

Vendepunktfortællinger er farvet af nye opdagelser i mødet med barnet. De vender op og ned på etablerede opfattelser og bringer fortælleren ind i nye tankebaner.

Vanefortællinger er negativt ladede. De karakteriseres ved en ureflekteret beskrivelse af barnets væremåder. Pædagogiske værdier er ikke fremtrædende i fortællingen, det er derimod gammel vanetænkning og selvbekræftelse.

Fortællingstypen *brølere* er et begreb for handlinger, som personalet gerne skulle og ville have ladet være ugjorte. Med kravet om en helhedsmæssig forståelse af børnehavearbejdet må menneskelig erfaring på godt og ondt udfoldes,

og både det vellykkede og det mislykkede inkluderes. Når personalet deler historier, deler de også lettere deres fejl og hjælpeløshed.

Louise Birkeland viser i kapitlets sidste del, hvordan lederen spiller en essentiel rolle i forbindelse med etableringen af arbejdet med fortællinger i børnehaven både i forhold til, hvilke fortællinger, der fortælles i institutionen, og hvilken betydning, de får i børnehavens hverdag.

Trine Mors Larsen: Det kvalitative interview som metode til indsamling af praksisfortællinger

I dette kapitel sætter Trine Mors Larsen fokus på, hvordan praksisfortællinger kan indsamles og analyseres af mennesker, der ikke nødvendigvis selv er deltagere i praksis, men som ønsker at undersøge praksis ud fra praktikerens synsvinkel. Kapitlets praksisfortællinger er hentet fra en kvalitativ interviewundersøgelse af pædagoger og læreres praksis i forhold til tosprogede børn.

Trine Mors Larsen er cand. mag i dansk og samfundsfag fra Århus Universitet. Hun har skrevet speciale om pædagoger og læreres praksis i forhold til tosprogede børn, hvor hun har sat fokus på indsamling og brug af praksisfortællinger både som afsæt for pædagogisk udviklingsarbejde og som kilde til viden om feltet og metodisk arbejde med udvikling af kvalitativ metode. Undervisning på Jydske Pædagog-Seminarium og foredrag i daginstitutioner om kvalitativ metode, indsamling og brug af praksisfortællinger.

Fortællinger om episoder fra hverdagen er en almindelig form for mundtlig kommunikation mellem alle, der arbejder med mennesker, skriver Trine Mors Larsen. Disse fortællinger er en del af en mundtlig tradition, hvor de bruges til at formidle og bearbejde hændelser i hverdagen. I de fleste tilfælde vil mundtlige fortællinger forblive mundtlige, men i dette kapitel forholder hun sig til potentialet i praksisfortællinger, der skrives ned og analyseres.

I kapitlet fokuseres på, hvordan man ved at indsamle og analysere praksisfortællinger kan skaffe viden om det pædagogiske arbejde og skabe mulighed for udvikling og formidling af feltet. Hovedvægten er lagt på metode til indsamling og analyse af praksisfortællinger via kvalitative interviews.

En praksisfortælling er en fortælling om en episode, et forløb i fortiden, skriver Trine Mors Larsen. – Forløbet er bearbejdet af fortælleren, der tilskærer virkeligheden for at få sin pointe frem. Praksisfortællingen indeholder således både det konkrete stof om en episode, men samtidig også viden om den person, der fortæller. Et interview vil indeholde meget stof, der ikke kan karakteriseres som

en fortælling. Derfor er det vigtigt at kende til fortællingens forskellige elementer: indleder, orientering, handlingssekvens, evaluering og afslutter.

Praksisfortællinger kan i en pædagogisk sammenhæng formidle viden om de områder af det pædagogiske arbejde, som handler om fornemmelser, følelser, intuition og handling. Der er et element af kunst i at udføre praksis, man skal tænke kreativt og utraditionelt, når situationen kræver det. Praktikere kan ikke altid gøre rede for, hvad de ved, fordi deres viden kommer til udtryk gennem handlinger ikke gennem sproget. Vil man have adgang til praktikeres tavse viden, kan man få dem til at fortælle. Praksisfortællinger rummer viden karakteriseret ved handling.

Trine Mors Larsen gennemgår herefter det kvalitative interviews metode og de 7 stadier i processen, som Steinar Kvale har identificeret: tematisering, design, interview, transskribering, analyse, verificering og rapportering. Hun behandler desuden etiske perspektiver, således at læseren bliver rustet til at forberede, udføre og analysere kvalitative interviews f.eks. som led i et pædagogisk udviklingsarbejde.

Jan Jaap Rothuizen: Praksisfortælling og pejlemærker

Jan Jaap Rothuizen sætter i dette kapitel fokus på, hvordan praksisfortællinger kan være et redskab til at identificere pejlemærker i socialpædagogisk arbejde. For præsentation af forfatteren, se kapitel 3. Jan Jaap Rothuizen har udviklet sit begrebsapparat og henter praksisfortællinger fra sine forskellige udviklingsarbejder omkring pædagogisk arbejde med udviklingshæmmede i eget hjem, sindslidende og socialt udstødte. Han bygger i dette kapitel videre på de antagelser om pædagogisk arbejde, som han præsenterede i kapitel 3, nemlig at arbejdet er situations- og kontekstbestemt, og at det er en grundlæggende pædagogisk kompetence at kunne ændre retning.

Da Jan Jaap Rothuizen i et forsknings- og udviklingsprojekt undersøgte, hvad der kendetegnede hjemmevejlederes arbejde, viste det sig, at det mest gennemgående træk var, at de altid lavede om på deres planer. Dette som en naturlig del af samspillet med brugeren og som et led i opbygningen af et fællesskab. Men hvad er det for en viden, dette arbejde baseres på?

Når arbejdet baseres på skøn og beskrives i handlinger, bliver det i høj grad personliggjort. Det bliver afhængigt af den enkeltes personlige kompetencer. Faren ved dette er, at begrundelserne for handlinger overvejende bliver holdningsbaserede og private. Et modtræk til dette er kravet om, at arbejdet skal være vi-

densbaseret. Der kræves ”sikker viden”. Her bliver pædagogen ikke person eller deltager, men reduceres til redskab. Omverdensforståelsen er mekanisk og kan beskrives i et simpelt årsags-virkningsforhold. Dermed mistes den forståelse af kompleksitet og kontekstafhængighed, som kendetegner pædagogisk arbejde.

Et alternativ er praksisbegrebet, hvor praksis forstås som de former for hverdagsliv, man er deltager i. I denne forståelse bliver vidensbaseret et spørgsmål om at kunne orientere sig og vurdere, om man er på rette vej. Arbejdets eller professionens værdier fungerer som pejlemærker eller orienteringspunkter, som man må forholde sig spørgende eller reflektivt til.

Jan Jaap Rothuizen viser derefter, hvordan man via praksisfortællinger systematisk kan arbejde med at afdække og undersøge pejlemærker – altså undersøge, om man er på rette vej. Der gøres rede for analytiske tilgange til praksisfortællinger, der er mere systematiske og forpligtende end de undersøgelser, man via dialoger kan foretage i hverdagen, og som samtidig er til at gå til i en professionel praksis. Der er tale om en tilgang til praksisfortællinger, der både fortolker bagudrettet, idet man spørger: hvad var det egentlig der var på spil; og fremadrettet, idet man spørger: hvordan kommer vi så videre herfra. Praksisfortællinger kan på den måde give anledning til både dokumentation af, hvad der er foregået, og udvikling af, hvad der skal foregå.

Dorthe Christiane Iversen: Praksisfortællinger i arbejdet med vold og trusler om vold

Inden for pædagogisk arbejde med voksne har der i de senere år været stigende fokus på medarbejdernes oplevelser af vold og trusler i forbindelse med arbejdet f.eks. gennem projektet ”Vold som udtryksform”. En væsentlig pointe har her været, at det er nødvendigt at fortælle om sine oplevelser: vold på arbejdspladsen bør aldrig være et privat problem.

I dette kapitel sætter Dorthe Christiane Iversen fokus på, hvordan man kan bruge praksisfortællinger i arbejdet med at bearbejde og forebygge voldsepisoder i pædagogisk praksis.

Dorthe Christiane Iversen er socialpædagog, cand. pæd. pæd. og seminarielektor på Kolding Pædagogseminarium. Hun har deltaget i udviklingen af to projekter, der havde til formål at udvikle voldsforebyggende metoder. ”Vold som blind passager” var et projekt støttet af Arbejdstilsynet som en del af det landsdækkende netværksprojekt ”Volds som kommunikationsmiddel”, der havde til formål at begrænse volden og dens skadevirkninger i social- og sundhedssektoren. ”Vold på spil” er ligeledes et projekt under Arbejdstilsynet under puljen: Psykisk arbejdsmiljø på arbejdspladser med risiko for vold – projekt PARIS. Begge projekter

fandt sted i samarbejde mellem Kolding Pædagogseminarium og Social- og Sundhedsskolen i Vejle og havde praksisfortællinger som centralt omdrejningspunkt.

I et samfund hvor livslang læring er tidens mantra – og hvor læring ofte bliver en tro på, at andre og specielt eksperter kan lære os noget – er der måske en tendens til at glemme, at vi kan bruge vores erfaringer fra praksis, skriver Dorthe Christiane Iversen. I kapitlet introducerer hun begrebet erfaringslæring, som har været udgangspunkt for ovenstående to projekter, støttet af Arbejdstilsynet, som begge har haft fokus på voldsforebyggelse. Projekterne har konkret arbejdet med praksisfortællinger inden for det brede social- og sundhedsfaglige område, dels gennem en udviklet fortællermetode, dels gennem forumspil.

Vold og trusler er et subjektivt begreb, der både kan defineres og fortolkes af grupper og den enkelte medarbejder, og som kan være til stede, uden at den enkelte registrerer det bevidst. Volden kan være omfattet af ”blindhed”, der fastholder brugeren i uhensigtsmæssig adfærd og er en trussel for medarbejderens helbred, trivsel og professionalitet.

Fortællermetoden drejer sig som voldsforebyggende metode dels om at støtte medarbejdere i at få fortalt voldsepisoder fra fortiden, så de kan konstruere forestillinger om fremtiden, der rummer muligheder og håb. Dels i at få skabt forestillinger om fremtiden, der medfører en ændring i medarbejderens aktuelle væren og gøre. Udgangspunktet er, at vi opfatter verden som fortællinger, som skaber mening og sammenhæng. En meningsløs begivenhed som vold skal indsættes i en ny sammenhæng eller fortælling, der kan gøre volden forståelig. Det er centralt, at den voldsramte får lov til at fortælle, ofte mange gange, til det giver mening. Gennem den efterfølgende dialogiske proces kan der skabes viden og erfaringer, som kan mindske risikoen for fremtidige voldsepisoder. Fortællerne er eksperterne på området, men der opstår også sidemandslæring, fordi fortællerne bliver eksempler for deres kolleger og eksempelvis studerende. Kapitlet rummer en lang række fortællinger om vold og trusler, som også kan anvendes til sidemandslæring af læseren.

Dorthe Christiane Iversen afslutter kapitlet med en beskrivelse af *Vold på spil*. Denne metode benytter sig også af fortællingen, men sætter i højere grad fokus på det kropslige aspekt. Gennem forumspil, hvor publikum aktivt har mulighed for at ændre handlingen i stykket, arbejdes der tværfagligt med voldsforebyggelse. Man kan selv konstruere spil eller anvende kapitlets praksisfortællinger som basis.

At få sat ord på praksis er fagligt udviklende ikke alene i forhold til voldsproblematikker men også mere generelt i det pædagogiske arbejde, fordi dette giver anledning til at få øje på nye handlemuligheder.

Jørgen Gleerup: Vidensformer og fortælling i profession og organisation

Bogens sidste kapitel uddyber og perspektiverer den læring, der kan forbindes med praksisfortællinger, og deres rolle og aktualitet i det nutidige og fremtidige pædagogiske, sociale og sundhedsfaglige arbejde.

Jørgen Gleerup er lektor og institutleder ved Institut for Pædagogisk Forskning og Udvikling, Syddansk Universitet. Jørgen Gleerup har bl.a. skrevet bøgerne Opbrudskultur (1991) og Organisationskultur som læreproces og kommunikation (1998), samt redigeret antologien Voksenuddannelse under forandring (2001), ligesom han har været medredaktør af Kulturens koder – i og omkring gymnasiet (1995), Imod en ny videnskabelig dannelse. Sider af universitetets undervisning og kultur (1997), Pædagogisk forskning og udvikling (2003) og Videnteori, professionsuddannelse og professionsforskning (2004).

Jørgen Gleerup konstaterer i dette afsluttende kapitel, at professions- eller praksisfortællingen er blevet aktualiseret som erkendelsesmetode i forlængelse af det fokus på professionsviden, som satte ind i 1980'erne, og som nu også er tydelig i den hjemlige uddannelsespolitiske udvikling. Den aktuelle MVU/CVU-lovgivning er karakteriseret ved det dobbelte krav om øget akademisering, eller forskningstilknytning på den ene side og mere professionsrettet udviklingsbaseret på den anden. Praksisfortællingen synes umiddelbart at kunne imødekomme væsentlige sider af begge krav, da den er en anerkendt metode, når det gælder indsamlingen og ekspliciteringen af professionel viden, samtidig med at denne eksplicitering kan danne basis for en yderligere enten videnskabelig eller professionel bearbejdning og perspektivering.

Jørgen Gleerup beskriver med udgangspunkt i Scharmer (2001) tre faser i udviklingen indenfor moderne videns- og læringsforståelse. De tre fasers forskellige videns- og lærings-syn afløser ikke hinanden, men supplerer hinanden, hvilket giver en bred ramme for refleksion over praksisfortællingens muligheder og udfordringer. I den første fase fra 1960'erne var der fokus på eksplicit eller teoretisk viden og indlæring. Under anden fase i 1980'erne og frem kom der fokus på viden som proces, eller såkaldt tavs viden. Det er det, vi kender som professions- eller organisationskulturel viden, som indøves gennem praktisk

deltagelse. Det er her praksisfortællingen melder sig som central metode for erkendelse og udvikling, da den konkretiserer læring og viden i personer og handling, tid og sted. Fasen er bl.a. præget af en konstruktivistisk forståelse.

Under den tredje, aktuelle fase er der opstået interesse for, hvordan radikal eller innovativ ny viden kan opstå eller emergere af det praktiske samspil mellem forskellige professions- og organisationskulturer. Det stiller praksisfortællingen overfor nye udfordringer.: Hvordan kan vi få de forskellige fortællinger til at spille aktivt sammen, eller måske oven i købet i fællesskab skabe nogle nybrydende genrer på tværs af professioner, brugere og organisationer?

Med emergenteorien spørges der ikke kun til, hvad der betinger og har konstrueret et givet syn på bruger eller barn, men især om, hvordan ny viden kan opstå eller emergere af det konkrete og praktiske samspil mellem forskellige parter og deres forforståelser. Med begrebet emergens sigtes der til, at det nye, der opstår, indeholder kvalitative elementer, som ikke på forhånd var til stede i de involverede parter eller deres forforståelser. – Der er tale om en ny og anderledes virkelighed, der skabes eller træder frem via deres aktive samspil, og som bryder med deres hidtidige forforståelser og derfor kalder ny viden frem. Det kræver, at vi deler erfaring.

Praksisfortællingen kan udvikles til at blive et værktøj, der kan åbne for, hvad der kan opstå eller emergere af ny fælles virkelighed f.eks. ved tværfagligt samarbejde, ved brugerinddragelse eller ved inddragelse af barnets synsvinkel i det pædagogiske arbejde. Ikke bare de professionelles praksisfortællinger, men også brugernes fortællinger, skal inddrages på lige fod i arbejdet. Praksisfortællinger kan blive til værktøjer, som skal formidle det vanskelige samarbejde på tværs. Praksisfortællingen indskrives sig som en central del af den moderne organisationsudvikling, der med stigende intensitet har sat fokus på tværfaglighed, netværksdannelse, gensidig læring og vidensdannelse.

Hjemmeside

Bogen har tillige en hjemmeside www.systimeacademic.dk (søg på bogens titel). Her vil vi lægge supplerende materiale. Hvis du har lyst til at fortælle om dit arbejde med praksisfortællinger, har praksisfortællinger, litteraturhenvisninger eller andet, vi kan lægge ud på siden, vil vi meget høre fra dig. Du kan da skrive til sim@jpssem.org

Århus, august 2004
Susanne Idun Mørch